

3.4. Stan, sytuacja i perspektywy dialektów i gwar ludowych

Autor: Halina Karaś

Współcześnie dialekty ludowe występują w znacznym zróżnicowaniu terytorialnym i – wg danych statystycznych – posługuje się nimi ok. 15-20 % ludności Polski. Zmiany statusu społecznego warstwy chłopskiej, zmiany struktury społecznej miast i intensywne procesy integracji językowej w ostatnim półwieczu spowodowały, że dialekty ludowe nie wszędzie występują już w sposób zwarty. Mówią nimi przede wszystkim mieszkańcy wsi, należący do najstarszego i (częściowo) średniego pokolenia (także w zależności od wykształcenia). W gruncie rzeczy zatem podziały terytorialne mają już w dużej mierze charakter historyczny i odnosić je należy do stanu gwar ludowych sprzed kilkudziesięciu lat. Na Ziemiach Zachodnich i Północnych w wyniku repatriacji, przesiedleń i migracji ludności po 1945 r. nie ukształtowały się jednak przewidywane nowe gwary mieszane, lecz na skutek integracji językowej szerzy się polszczyzna ogólna, wypierając inne odmiany. Przedstawiając współczesną sytuację gwar ludowych, należy zwrócić uwagę na takie zjawiska, jak:

- zanikanie gwar (zwłaszcza w Polsce centralnej) czy też ograniczanie ich funkcji i zakresu użycia do rozmów codziennych, rodzinnych, wewnątrzgrupowych, stosunkowo dobre natomiast zachowanie się gwar śląskich, gwary podhalańskiej czy gwary kurpiowskiej
- zmniejszanie się zakresu gwar ludowych (pod względem liczby użytkowników, zwłaszcza pokoleniowo, cech gwarowych, sytuacji komunikatywnych itp.), np. w Polsce przedwojennej użytkownicy gwar stanowili 80%, w l. 80 XX w. – 25%
- niski status i prestiż większości gwar (odległe miejsce w hierarchii odmian polszczyzny), tylko niektóre (np. śląska, podhalańska) cieszą się znacznym prestiżem
- zanik (lub unikanie) wielu cech gwarowych (w szczególności tych, które są uświadamiane przez mówiących jako gwarowe)
- mieszanie się gwar i rozwój procesu integracji językowej (dominacja polszczyzny ogólnej), czynniki społeczne (m.in. zmiany statusu społecznego potomków dawnej warstwy chłopskiej, migracja, wpływ języka mediów, szkolnictwa) warunkujące te procesy
- powstawanie kodów mieszanych (elementy gwarowe i ogólnopolskie). Perspektywy zachowania gwary w dobie dominacji polszczyzny ogólnej w sytuacji, gdy gwara przestaje być na wsi jedynym środkiem komunikacji społecznej, językiem konkurencyjnym wobec odmiany ogólnopolskiej nie wyglądają najlepiej. Gwara jednak może jednak pozostać jako język rodzinny, towarzyski, sąsiedzki, regionalny. By tak się stało, musi być pielęgnowana i przekazywana z pokolenia na pokolenie.